

УДК 811.161.2(038)
С48

Словник фразеологізмів та сталих виразів сучасної української мови. 5–11-й класи / упорядкування О. Ю. Богданова, М. В. Коновалова. — Х. : Вид. група «Основа», 2019. — 172, [4] с.

ISBN 978-617-00-3637-7.

Словник тлумачить значення найбільш уживаних фразеологізмів та ілюструє їх цитатами з художньої й публіцистичної літератури, зокрема крилатими виразами, українськими ідіомами, стійкими народними порівняннями, латинськими афоризмами тощо. Відповідає вимогам нової редакції «Українського правопису» 2019 року.

Видання стане у пригоді учням середньої школи, учителям, а також усім, хто цікавиться вивченням рідної мови.

УДК 811.161.2(038)

ISBN 978-617-00-3637-7

© Богданова О. Ю., Коновалова М. В.,
упорядкування, 2019

© ТОВ «Видавнича група “Основа”», 2019

ПЕРЕДМОВА

ЗАВДАННЯ СЛОВНИКА ТА ЙОГО ОБСЯГ

Фразеологізми найбільш повно, безпосередньо — і водночас образно — відображають матеріальне й духовне життя народу. Вони несуть не тільки предметну, а й естетичну інформацію: пробуджують уяву, спонукають до переживань слухачів (мовців), прикрашають мову, передають її дух.

Під *фразеологізмом* розуміють семантично цілісні, відносно стійкі (з допуском варіантності), відтворювані й експресивні одиниці мови, організовані за моделлю словосполучення (сполучення слів) або речення. У Словнику подано значення фразеологічних зворотів, описано їхнє реальне функціонування, граматичну й стилістичну характеристику, наведено синонімічні вислови. Автори поставили собі за мету запропонувати читачеві найуживаніші вирази української мови. Адже правильність — не єдина риса добірної мови, яка має ще бути виразною та експресивно багатою. Цей Словник пропонувано широкому загалу читачів і, передусім, учнів. Саме цим і зумовлені певні обмеження у доборі фразеологізмів та їхніх форм.

БУДОВА СЛОВНИКА

Дбаючи про раціональний спосіб розміщення виразів та зручність користування Словником, автори обрали принцип подачі фразеологізмів за абеткою.

СТРУКТУРА СЛОВНИКОВОЇ СТАТТІ

Складові словникової статті є такими: 1) реєстровий фразеологізм з його варіантами; 2) варіанти його синтаксичної та лексичної сполучуваності (за потреби); 3) тлумачення; 4) цитати-ілюстрації. Фразеологізми, позбавлені словозмінних форм, виглядають так, як їх уживають у мові: *з гріхом пополам; у три вирви; до (останньої)*

нитки. Варіанти фразеологізму (лексичні, формальні або словотвірні) подано в одній статті в круглих дужках: *накладати / накласти (наложити) життям (головою); гострити (точити) / нагострити (наточити) зуби (зуба); кидати / кинути камінці (камінь і т. ін.) в город*. У фразеологізмах, що вживають тільки із супровідними словами, ці слова подано після реєстрового фразеологізму за допомогою ремарки — зі сл.: *на бобах*; зі сл. *лишити, залишатися, zostавитися* і т. ін.; *як поросся на орчику*; зі сл. *величатися, завеличитися, пишатися* і т. ін. **Граматичні позначки** на кшталт *безос. (безособове)* подано одразу за реєстровим фразеологізмом. **Стилістичну диференціацію** фразеологізмів здійснено за трьома аспектами: 1) у функціонально-стилістичному плані виокремлено книжні, народнопоетичні (фольклорні), розмовні (їх ніяк не позначено, оскільки їх абсолютна більшість) і діалектні; 2) в емоційно-експресивному плані: іронічні, зневажливі, фамільярні, жартівливі, урочисті тощо; 3) в історико-стилістичному, народознавчому: застарілі, етнографічні й т. ін. Наприклад: *ім [же] ім'я — легіон*, книжн.; *прописати їжицю*, книжн., заст., фам.; *во дні они*, заст., жарт.; *продзвонити по душі*, церк.; *на один копил*, ірон. **Тлумачення** виразів залежить від їхньої граматико-семантичної структури й здійснено за допомогою слова-ідентифікатора: *в літах* — немолодий; *піти в могилу* (з життя, від нас, до Бога і т. ін.) або описовим способом: *ні пуху ні пера* — усталена форма побажання удачі, успіху в якійсь справі. Згідно з традицією дієслівні фразеологізми розтлумачено дієсловами чи дієслівно-іменними словосполученнями: *у Бога теля з'їсти* — провинитися; *садити / посадити на мілину* — спричинити невдачу; іменні — іменниками або іменними описовими зворотами: *адамові сльози* — горілка; *пуп землі* — центр, основа всього; *лебедина пісня* — останній (переважно найзначніший) твір, вияв таланту або здібностей, діяльності; прикметникові — прикметниками, дієприкметниками, атрибутивними зворотами: *одним миром мазані* — схожі; *нечистий на руку* — здатний красти, шахраювати. У випадку багатозначності фразеологізму кожне зі значень пронумеровано арабською цифрою й має граматичне й семантико-стилістичне розроблення. Наприклад: *темний ліс*. 1. Щось незрозуміле, невідоме, заплутане. — *Він подивився нарешті в білет. Як і слід було чекати, все там для нього — темний ліс.* (І. О. Світличний. Німецька мова.) 2. зі сл. *душа, людина* і т. ін. Якого не можна зрозуміти; скритний, потайний. — *Чужа душа — то, кажуть, темний ліс. А я скажу: не кожна, ой не кожна!* (Л. В. Костенко. Маруся Чурай.) Наявність певного фразеологізму в мові підтверджено **цитатами**. Вони ілюструють природні умови функціонування виразу.

ОСНОВНІ УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

безос.— безособове
бібл.— біблійне
вл.— властиво
вulg.— вульгарне
груб.— грубо
дав. грец.— давньогрецьке
досл.— дослівне
(з) дієсл.— (з) дієсловом
жарт.— жартівливе
заст.— застаріле
зневажл.— зневажливе
зі сл.— зі словом
зі словосп.— зі словосполученням
із запереч.— із запереченням
ірон.— іронічне
іст.— історичне
книжн.— книжне
лайл.— лайливе
міф.— міфологічне
нар. поетич.— народнопоетичне
несхв.— несхвальне
перев.— переважно
перен.— переносне
под.— подібне
уроч.— урочисте
фам.— фамільярне
церк.— церковне

УКРАЇНСЬКА АБЕТКА

А а Б б В в Г г Ґ ґ Д д Е е Є є Ж ж З з И и
І і Ії ії Й й К к Л л М м Н н О о П п Р р С с
Т т У у Ф ф Х х Ц ц Ч ч Ш ш Щ щ Ъ ъ Ю ю Я я